

Emlékezés Fényes Elekre (1807-1876), a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1858 és 1867 között rendes tagjára

Remembering Elek Fényes (1807-1876), Corresponding Member, from 1858 through 1867 Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Fényes Elek, a közgazdasági statisztika első jelentős hazai művelője, a gazdaság- és társadalomföldrajz kiemelkedő szakértője, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1858 és 1867 között rendes tagja 1807. július 7-én született Csokalyon (Bihar vármegye). 1876. július 23-án hunyt el Újpesten.

Első nagy műve „Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben” első kötetének 1836-ban történt megjelenése után a Magyar Tudományos Akadémia 1837. szeptember 7-én levelező tagjává választotta. Ennek a műnek az alapján két évvel később, 1839-ben elnyerte az MTA nagyjutalmát. A Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 15-én rendes tagjává választotta.

Fényes Elek a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja nem egészen tíz éven át, 1858 és 1867 között volt. 1867. december 7-én azonban visszaminősítették az MTA levelező tagjává. Ennek oka az volt, hogy többszöri felszólítás ellenére sem tartotta meg rendes taggá történő választását követően az előírt székfoglaló előadást. Itt utalunk arra, hogy a felszólítás Arany Jánostól, a Magyar Tudományos Akadémia titoknokától (ez a mai főtitkári funkciónak felelt meg) származott. Arany János 1865. január 26. és 1879. május 22. között töltötte be ezt a funkciót.

Fényes Elek édesapja Fényes Antal közbirtokos, édesanyja Máriássy Éva volt. Fényes Elek egyenes ági leszármazottjai között találjuk Fényes Lászlót (1871-1944) és Fényes Szabolcsot (1912-1986), akik dédunokái voltak.

Fényes Elek 1828-ban vette feleségül Pozsonyban vette feleségül Eitel Zsófiát, akinek tőle három gyermeke – Klementina, Mária és Gyula – született.

A Debreceni Református Kollégiumban végzett előtanulmányok után 1822-től 1824-ig Nagyváradon bölcséletet tanult. Nagyváradon folytatott tanulmányait követően, 1824 és 1826 között a pozsonyi akadémián jogot tanult. Pozsonyban ügyvédi praxist folytatott. Ebben a városban tett ügyvédi vizsgát 1828-ban.

Távol lévő mágnások helyettesítő követeként részt vett az 1830. évi – ezen az országgyűlésen került elfogadásra az 1830. évi VIII. törvénycikk a nemzeti nyelv használatáról – és az 1832-1836. évi rendi országgyűlésen. Ezeken a diétákon volt kénytelen szembesülni azzal a ténnyel, hogy a reformkori rendi országgyűlési követek nem ismerik saját hazájukat. Ennek felismerése készítette Fényes Eleket arra, hogy első nagyszabású, széles körben ismertté vált ország ismertető művét megírja.

Fényes Elek 1835-ben Pestre költözött, ahol kezdetben Széchenyi István, majd az 1840-es évek elejétől elejétől Kossuth Lajos szellemi követőjévé vált. 1842-ben alelnöke lett az ellenzéki Nemzeti Körnek, majd az 1845-ben ebből Ráday Gedeon (1806-1873) vezetése alatt kivált Pesti Körnek. Vörösmarty Mihály mellett alelnöke lett az 1847-ben, Teleki László (1811-1861) vezetésével megalakult Ellenzéki Körnek is. Vezető szerepet játszott

számos közcélt („közjót”, „bonum publicum”-t illetve „bonum commune”-t) szolgáló egyesületben, társulatban. A Magyar Gazdasági Egyesület előadója, a Magyar Iparegyesület aligazgatója, továbbá a Védegyület választmányi tagja volt.

Fényes Elek, a reformkori hazai polgári haladás élharcosa számos gazdasági területen működött. Tevékenységének központjában azonban statisztikai munkássága állt. Munkáiból ismerték meg a kortársak a korabeli Magyarország, Magyar Királyság gazdasági, népességi (etnikai) és statisztikai állapotát. A nemzet anyagi és szellemi erőforrásainak számbavételén túl fejlődésében, dinamikájában ábrázolta az ország állapotát.

Súlyt helyezett a külföldi, elsősorban gazdasági viszonyokkal való összehasonlításra. Ezt annak érdekében tette, hogy a magyarországi elmaradottság, melynek okát Fényes Elek az ország történeti fejlődésének sajátosságaira vezette vissza, a fejlett nyugat-európai államokkal való összevetés révén művei olvasói számára nyilvánvalóvá és mielőbbi orvoslást igénylővé váljon. Fontos hangsúlyozni azt, hogy Fényes Elek műveinek leíró, deskriptív része kivételes értékű néprajzi forrás is.

Fényes Elek 1848. március 15-én tagja lett a Közcsendi Bizottmánynak. A forradalom győzelme után csatlakozott a Madarász László (1811-1909) vezette, radikális Egyenlőségi Társulathoz. Batthyány Lajos kormányának megalakulása után Szemere Bertalan (1812-1869) belügyminiszter minisztériumi osztálytanácsossá nevezte ki és megbízta az Országos Statisztikai Hivatal megszervezésével, illetve vezetésével.

Az Országos Statisztikai Hivatal 1848 májusában jött létre és a szabadságharc végéig működött. 1848 májusától 1849 júniusáig a Radical Kör alelnöke volt, 1849-ben a pesti véstörvényszék elnökévé nevezték ki. A világosi fegyverletétel után egy ideig – Csokalyon és Gödöllőn – bujdosott, majd 1849 októberében önként jelentkezett az osztrák császári hatóságoknál. A pesti haditörvényszék néhány hónapos börtönbüntetésre ítélte.

Bár a halálos ítéletet elkerülte, pályája megtört, a forradalom és szabadságharc leverését követően mellőzött lett. Börtönből való szabadulása után Gödöllőn gazdálkodott. Gödöllői birtokát nem sokkal később eladta és 1854-ben ismét Pestre költözött. 1857-ben az Első Magyar Általános Biztosító Társaság életbiztosítási ügyosztályának vezetője lett. Ő dolgozta ki az élettartam és halálozási valószínűség táblázatait, de ellentét alakult ki közte és az intézet vezérigazgatója között, ezért állásáról le kellett mondania.

Az 1860-as években a Sürögöny című kormánylap főmunkatársa lett. Ugyanakkor cikkeket írt az ellenzéki Pesti Hírnök című lapba is. E kettősség miatt teljesen elszigetelődött, munka nélkül maradt és súlyos megélhetési gondokkal kellett megküzdenie. Kezdetben családja és néhány barátja, majd az írói segélyegylet segítette. Később Gorove István (1819-1881), aki előbb földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, majd közmunka- és közlekedésügyi miniszter volt Andrássy Gyula kormányában, segítségével, honorárium címén csekély nyugdíjhoz jutott. Csengery Antal (1822-1880), a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke (alelnöke) – 1871-től – támogatása révén a Magyar Tudományos Akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottsága is megbízta Fényes Eleket kisebb munkák elvégzésével. Az anyagi támogatás ellenére nem folytatott tudományos munkát. Ebben egyre súlyosbodó egészségi állapota is komoly formában közrejátszott. Élete utolsó éveiben Újpesten élt, és itt is hunyt el.

Fényes Elek emlékének megőrzése céljából Újpesten, egykori lakóházának falán emléktáblát helyeztek el. Ugyancsak emléktáblát helyeztek el a róla elnevezett budai utcában. 1956-ban Budán egy kereskedelmi középiskola Fényes Elek nevét vette fel. A partiumi csokalyi Fényes-kúria falán 1890-ben emléktáblát helyeztek el tiszteletére. A Fényes-kúria helyén parkot alakítottak ki, melyben 2001 júliusában, halálának 125. évfordulóján elhelyezték és felavatták bronz mellszobrát, Mihály Gábor alkotását. Egyúttal emléktáblát helyeztek el a község református templomának falán. Emléke, tudományos munkássága iránti tisztelet jele az, hogy a Nagyváradon bejegyzett és működő Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Fényes Elek Díjban részesíti azon tagjait, akik kiemelkedő munkát végeznek a honismeret területén.

Fényes Eleket joggal tekinthetjük a magyar honismereti és statisztikai tudomány egyik megalapítójának. Kétségtelen ugyanakkor, hogy elképzelései a Kiegyezés után főként Keleti Károly (1833-1892) munkásságában váltak valóra. Fényes Elek részben idegen nyelven (németül) publikált művei ma is értékes források az általa művelt tudományterületeknek.

Fényes Elek főbb munkái

Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. I–VI. kötet, Pest, 1836–1840.; Magyarország statistikája, I–III. kötet, Pest, 1842–1843.; Statistik des Königreichs Ungarn, I–II. kötet, Pest, 1843–1844.; Magyarország leírása. I–II. kötet, Pest, 1847. I. rész. Magyarország általánosan. II. rész. Magyarország részletesen.; A magyar birodalom statisztikai, geographiai és történeti tekintetben. I. Komárom vármegye. Pest, 1848. (reprint: Tatabánya, 1992.); Magyarország geographiai szótára. I–II. kötet, Pest, 1851. (reprint: Budapest, 1984.); Ungarn im Vormärz. Nach Grundkräften, Verfassung, Verwaltung und Kultur dargestellt. Aus dem Ungarischen. Leipzig, 1851.; Az orosz-török háború (második kiadás, 1854) I–II. kötet; A török birodalom leírása, történeti, statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1854.; Magyarország 1859-ben statisztikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból, I/1–8. füzet Pest, 1859–1860.; Magyarország ismertetése statisztikai, földrajzi és történelmi szempontból. I. Dunántúli kerület. Pest, 1865–1866.; Az ausztriai birodalom statistikáj és földrajzi leírása. Pest, 1867. és A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint. Pest, 1867.

Felhasznált irodalom

Keleti K.: Fényes Elek r. tag emlékezete. Pest, 1878.; Galgóczy K.: Fényes Elek. a magyar gazdaság előadója. In: Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. III. Budapest, 1883.; Tyukodi P.: Fényes Elek. Pécs, 1940.; Éber A.: Fényes Elek. Közgazdasági Szemle 1946.; Horváth R.: Néhány megjegyzés a Fényes-féle nemzetivagyonszámítás margójára. Magyar Statisztikai Szemle 1947.; Laky D.: Megemlékezés Földes Béláról, Fényes Elekről és Kenéz Béláról. Magyar Statisztikai Szemle 1947.; Horváth R.: Fényes Elek, a haladó magyar statisztikus és reformer. Szeged, 1957.; Mészáros I.: Fényes Elek élete és munkássága. Statisztikai Szemle 1957.; Tóth L.: Fényes és Matolcsy-Varga termelőmunka-felfogásához. In: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Budapest, 1968.; Fenyő I.: A haza és valósága. Fényes Elek a reformkor évtizedeiben. In: Fenyő I.: Haza és tudomány. Budapest, 1969.; Paládi-Kovács A.: Fényes Elek. Budapest, 1976.; Benda Gy.: Fényes Elek forrásai. Agrártörténeti Szemle 1981.; Dányi D.: Fényes Elek emlékezete. Statisztikai Szemle 1976.; Körmendi G.: Fényes Elek (1807-1876) műveinek válogatott bibliográfiája. Budapest, 1986.; Szaszkné Sin A.: Adalékok Fényes Elek pályájához. Statisztikai Szemle 1986.; Árvay J.: A nemzetijövedelem-számítás története Magyarországon Kautz Gyulától napjainkig.

Közgazdasági Szemle 1992. és Árvay J.: Fényes Elek. In: Magyar közgazdászok a két világháború között. (szerk. Mátyás A.) Budapest, 1994.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu